

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Політична психологія**»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №4. Політична психологія особистості

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук,
доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії
культури, к. психол. н., доцент Віденєєв І. О.

2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Особистість та політика
2. Політична соціалізація
3. Політична свідомість та політична поведінка

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 431 с.

Допоміжна

1. Бульбенюк С. Психологічний вплив атрибутивних властивостей форм політичної влади. Політичний менеджмент. 2012. № 1/2 (52/53). С. 74–81.
2. Висоцький О. Психологічні детермінанти технологій легітимації політичної влади. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2012. № 3. С. 77–83.

Текст лекції

1. Особистість та політика

Величезну роль у формуванні політичного мислення відіграють політичні установки і стереотипи. Поняття "установка" в загальному вигляді, це готовність суб'єкта реагувати тим чи іншим конкретним способом на певну політичну подію або явище. Установка - це внутрішня якість суб'єкта політики, що базується на його попередньому досвіді та політичній культурі. З політико-психологічної точки зору, стереотип (грец. твердий + відбиток) – це стандартизований, схематизувати, спрощений і сплосчений, зазвичай емоційно забарвлений образ якогось соціально-політичного об'єкта (явища, процесу), що володіє значною стійкістю, але фіксує в собі лише деякі, іноді несуттєві його риси. Іноді визначається як неточне, ірраціональне, надмірно загальне уявлення. У широкому сенсі, це традиційний, звичний канон думки, сприйняття і поведінки, шаблонна манера поведінки, спосіб здійснення дій в певній послідовності, однаковість, тотожність, інерція мислення, відсталість, ригідність і т. п. Стереотипи мають важливе значення в процесі оцінки людиною соціально-політичних явищ і процесів, але грають подвійну роль: позитивну або негативну. Відомі два основних джерела формування стереотипів. Перше - це досить обмежений індивідуальний або груповий минулий досвід і обмежена інформація, а також деякі специфічні явища, що

виникають у сфері міжособистісного спілкування та взаємодії - суб'єктивна вибірковість, вплив установок, чутток, ефекту "ореолу", первинності, новизни і т.п. Іншим джерелом формування стереотипу є цілеспрямована діяльність засобів масової інформації та політичної пропаганди.

2. Політична соціалізація

Засвоєння людиною вимог статутної і ролевої поведінки, культурних цінностей і орієнтирів, які сприяють формуванню у неї певних якостей і властивостей та дозволяють адаптуватися у даній політичній системі, називають **політичною соціалізацією**. Політична соціалізація (від лат. "socialis" - суспільний) — це процес засвоєння індивідом протягом його життя певної системи політичних знань, соціальних норм, політичних цінностей того суспільства, до якого він належить. Незважаючи на різні підходи, більшість вчених сходяться на тому, що важливішими функціями політичної соціалізації є досягнення особою вміння орієнтуватися у політичному просторі і виконувати там відповідні владні функції. Контроль за ходом політичної соціалізації вирішальною мірою обмежується внутрішніми переконаннями і віруваннями людини. Політологи виділяють типи політичної соціалізації. До них відносять: гармонічний тип політичної соціалізації, який відображає нормальні психологічні взаємодії людини та інститутів влади, раціональне і з повагою ставлення індивіда до правопорядку, держави; гегемоністський тип, який характеризує негативне ставлення людини до будь-яких соціальних і політичних систем, окрім "своїх"; плюралістичний тип, який засвідчує визнання людиною рівноправності з іншими громадянами; конфліктний тип, який формується на основі міжнародної боротьби і протистояння взаємозалежних інтересів. Визначальними чинниками політичної соціалізації на різних етапах формування і розвитку особи є її соціальне походження, оточення та соціальне становище. Значний безпосередній вплив на політичну соціалізацію особи справляють політичні інститути та засоби масової інформації.

3. Політична свідомість та поведінка

Розглядати суть політичної свідомості можна лише за умови окреслення питання взаємозв'язку психіки і свідомості. Найвищим рівнем розвитку психіки людини є свідомість як результат спільного способу буття людей, їх довготривалої трудової діяльності. Свідомість має такі характерні особливості і компоненти: знання про навколишню дійсність, природу, суспільство; виокремлення людиною себе в предметному світі як суб'єкта пізнання; цілеспрямованість, планування власної діяльності та поведінки, передбачення її результатів; ставлення людини до об'єктивної дійсності, до інших людей, до самої себе. Свідомість людини характеризується активністю та тісно пов'язана з нею. У процесі постійного відображення дійсності інформація, що надходить до мозку, не механічно віддзеркалюється, а обробляється ним свідомо - відповідно до мети, завдання та соціального

досвіду людини.

Специфічною людською формою духовно-практичного відображення та фіксування відповідних об'єктивних процесів дійсності, світу людського буття на рівні явища є буденна свідомість. Буденна свідомість, як і свідомість загалом, має суспільно-індивідуальну природу. Як форма духовно-практичного освоєння світу вона є суб'єктивним образом об'єктивно існуючого світу. До основних сфер політичної свідомості належать такі: політична наука - політичні теорії, концепції, гіпотези; політична ідеологія - політичні цінності, ідеали, доктрини, гасла і програми; політична психологія - політичні відчуття, думки, настрої, воля, спрямованість тощо. Політична свідомість є віддзеркаленням реалій буття, тобто вона тісно пов'язана з розвитком продуктивних сил, з особливостями політичної системи суспільства та суспільно-політичними відносинами, що існують у цій системі, станом освіти, культури. Для формування політичної свідомості вкрай необхідні аналітично-критичне ставлення до навколишнього середовища, дійсності та осмислення їх, наявність у людини конкретних норм, цінностей, ідеалів, чітке усвідомлення власної мети та мети політичної сили, структури (групи, партії, об'єднання, організації тощо), до якої людина неформально належить. За змістом політична свідомість включає в себе певні політичні ідеї, погляди, теорії, інтереси, настрої, почуття, а за специфікою прояву вона активно впливає на інші форми суспільної свідомості, має часто досить високий ступінь відображення соціально-класових інтересів.

Політичну свідомість розділяють на *масову, групову, індивідуальну, буденну і науково-теоретичну*. Перші три форми свідомості пов'язані з її суб'єктами, а дві останні визначаються глибиною відображення дійсності. Буденна свідомість формується на основі повсякденного життя людей, досвіду їх діяльності. Для неї характерні нестійкість, суперечливість, фрагментарність, відповідна емоційність, не систематизованість. Науково-теоретична політична свідомість відрізняється від буденної тим, що ґрунтується на цілеспрямованому дослідженні, постійному аналізі політичного процесу. А тому вона більш систематизована, цілісна, здатна до прогнозування розвитку та змін.

Виокремлюють також основні типи політичної свідомості: державну та недержавну.

Державний, або етатистський, тип політичної свідомості ґрунтується на позиції, що найвищими, найважливішими є інтереси держави (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс).

Недержавний, або анархістський, тип політичної свідомості, навпаки, виникає там, де політичну владу вважають злом, а державу - експлуатором, ворогом свободи.

Основні функції політичної свідомості:

- пізнавальна - система знань про політичну дійсність загалом;
- оцінювальна - забезпечення і сприяння орієнтації у політичному житті на основі оцінювання політичних подій;
- регулятивна - орієнтування стосовно участі у політичному житті;

- інтегруюча - сприяння об'єднанню окремих соціальних груп, суб'єктів політичного процесу на основі спільних ідей, цінностей, установок;
- прогностична - передбачення особливостей розвитку політичного процесу, подій;
- нормативна - створення загальноприйнятого образу майбутнього.

Між наукою та ідеологією існують суттєві відмінності. Якщо основною метою науки є пошук абсолютної істини, то для ідеології основним є захист та обґрунтування інтересів певних соціальних сил. Звичайно, для останнього політики і політичні сили використовують результати наукової діяльності. Наука більш єдина, цілісна, ідеологія — більш урізноманітна, диференційована, оскільки політичні інтереси різних учасників політичного життя надто різняться. Існує широке розмаїття теорій, ідей, ідеалів, інтересів, цінностей, програм, символів - усього того, з чого, власне, і складається кожна окрема конкретна ідеологія.

Як і більшість форм суспільної свідомості, політична свідомість має два рівні - ідеологічний та психологічний. Оскільки нас цікавить саме другий рівень, то політичну свідомість можна вважати сукупністю почуттів, усталених настроїв, традицій, ідей і певних теоретичних систем, які відображають найістотніші інтереси великих соціальних груп, їх ставлення одна до одної і до політичних інститутів суспільства. Політична свідомість є не що інше, як сприйняття людиною частини життєвої реальності, яка безпосередньо пов'язана з політикою. Це суб'єктивний образ відповідної політичної системи. Носіями політичної свідомості є багато суб'єктів: особистість, група, клас, нація, маса, суспільство. Свідомість кожного з цих суб'єктів має певні особливості і потребує окремого наукового розгляду.

Структурно політична свідомість включає такі аспекти:

- політико-психологічний - настрої, почуття, наміри, установки, мотиви, переконання, воля та ін.;
- політико-ідеологічний - цінності, ідеали, ідеї, доктрини, погляди, концепції, теорії;
- політико-дієвий — свідомість: консервативна, ліберальна, радикальна, реформістська та ін.

Політична свідомість формується у процесі пізнання суб'єктом певних політико-владних відносин, політичних інтересів, установок, цінностей, а також у процесі політичного виховання, формування політичної культури суб'єкта політики. На буденному (емпіричному) рівні політична свідомість постає у формі певних відчуттів, уявлень, переживань, ілюзій тощо. Усвідомлення політики на теоретичному (науковому) рівні передбачає глибоке пізнання сутності політичних явищ, свідоме їх використання у вирішенні конкретних політичних завдань, коригування політичних рішень і дій. Як своєрідне відображення дійсності політична свідомість має певну самостійність, оскільки знання людини про ті чи інші процеси та явища не є простим їх відображенням, а результатом творчого осмислення, опрацювання, усвідомлення.